

Rapport från kulturhistorisk utredning

Kulturhistoriskt beslutsunderlag för
KVASTEKULLA GRIFTEGÅRD
Fastigheten Partille Kvastekulla 11:1
Partille socken, Partille kommun

BOHUSLÄNS MUSEUM

Rapport 2006:52 Katarina Andersson

Bohusläns museum rapport 2006:52

Kvastekulla griftegård
Kulturhistoriskt beslutsunderlag

Författare: Katarina Andersson
Foto om inget annat anges: Katarina Andersson
ISSN 1650-3368

Bohusläns museum
Box 403
451 19 UDDEVALLA
Tel: 0522-65 65 00

INLEDNING

Bakgrund

Varför har detta arbete gjorts?

Bohusläns museum har fått i uppdrag av Partille - Sävedalens kyrkliga samfällighet att utföra en dokumentation av kulturvärdena på Kvastekulla griftegård.

Kulturvärdena på kyrkogårdar och begravningsplatser anlagda före 1940 är skyddade av Kulturminneslagen. Detta skydd innebär att de inte får ändras på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värden försvinner. Men också ett mindre antal av dem som är yngre än 1940 är har ett motsvarande skydd, enligt ett särskilt beslut från Riksantikvarieämbetet (1996), däribland Kvastekulla griftegård.

Det skydd som kulturvärdena på kyrkogårdarna har genom lagstiftningen är formulerat i generella termer. Eftersom kyrkogårdarna ser olika ut måste man närmare precisera vilka kulturvärden som är de mest karaktärsskapande för varje kyrkogård. Detta är vad vi försökt göra i detta arbete.

Som stöd för uttolkningen av innebörden av skyddet just för Kvastekulla, såväl i den löpande skötseln som i den långsiktiga planeringen, har Bohusläns museum tagit fram detta beslutsunderlag. Materialet är tänkt som ett underlag för de beslut som kyrkogårdsförvaltningen tar och kommer att ta rörande begravningsplatsens skötsel och fortsatta utveckling.

Bohusläns museum har tidigare utfört motsvarande arbeten på kyrkogårdarna omkring Partille kyrka (1998) och Partille Södra (2005). Föreliggande inventering skall ses som ett komplement till dessa. För att materialet om Kvastekulla skall kunna användas självständigt återkommer dock vissa avsnitt som också återfinns i de tidigare rapporterna.

Hur skall detta material användas

De rekommendationer som lämnas skall utgöra vägledning för såväl inriktningen på den långsiktiga planeringen för begravningsplatsen, som för den mer vardagliga skötseln, som t ex förnyring av växtmaterial eller andra åtgärder.

Avsikten är att materialet också skall kunna vara vägledande för de beslut som tas rörande begravningsplatsernas kulturvärden av myndigheter. Det är i dock viktigt att påpeka att de rekommendationer som lämnas här i sig inte är myndighetsbeslut, och de äger i sig ingen formell giltighet. För att bättre förankra materialet vill vi därför rekommendera att man kopplar det till ett beslut i kyrkogårdsnämnd (eller motsvarande). Materialet är skrivet så att det skall gå att hänvisa till det som det är, men man kan också göra egna väl motiverade tillägg eller justeringar.

Det är också viktigt att veta att det bidrag som finns för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med skötseln av begravningsplatsen. Kyrkoantikvarisk ersättning, förutsätter att det finns ett kulturhistoriskt underlag för bedömningen av sådana ansökningar, liksom att det finns en vård- och underhållsplan. Föreliggande

arbete är avsett att fungera som ett sådant kulturhistoriskt underlag. Ytterligare information om den kyrkoantikvariska ersättningen finns hos Göteborgs stifts kansli.

Vad omfattar detta arbete?

Föreliggande kulturhistoriska genomgång omfattar en kortfattad historisk bakgrund, beskrivning och karaktärisering av dels kyrkogården som helhet och dels dess olika delar, samt rekommendationer kopplade till detta.

Bohusläns museum har sedan början av 1990-talet genomfört sådana arbeten, vilka tidigare har kallats "kyrkogårdsinventeringar", men som vi nu väljer att rubricera "kulturhistoriskt beslutsunderlag".

Detta för att skilja dem från de regelrätta inventeringar av varje enskild gravplats som också sker, dels för att lägga upp administrativa register inom respektive kyrkoförvaltning, och dels av släkthistoriskt intresserade (Sveriges släktforskarförbunds Gravplatsinventering <http://www.genealogi.se/gravsten/>). När det gäller det senare så finns mycket material från Partille gamla kyrkogård inlagt, däremot ingenting från Kvastekulla.

När det gäller gamla kyrkogårdar så hamnar ofta enskilda gravanordningar i blickfånget för undersökningen, kanske för att de är stora och påkostade eller för att någon i trakten historiskt känd person vilar där. När det gäller Kvastekulla, med sin moderna gestaltning och korta historia, så ligger dock fokus helt på anläggningen som sådan, inte på enskilda gravplatser.

Hur har arbetet genomförts?

Fältarbetet har genomförts under våren 2006 med bearbetning och rapportering under hösten samma år.

När det gäller kyrkogårdens historik så har den tidigare ordföranden i kyrkofullmäktige Ebbe Nemby kartlagt begravningsplatsens historiska bakgrund, och han har välvilligt ställt sitt material till förfogande. De historiska fakta som refereras härrör från hans arkivforskning, kompletterat med intervjuer med berörd personal, uppgifter ur Partille församlings arkivmaterial, ATA och Bohusläns museums arkiv.

Arbetet har bedrivits i nära anslutning till den inventering av alla kyrkor inom Göteborgs stift som i Bohuslän genomfördes under 2002-2004. Materialet från kyrkoinventeringen finns inlagt i kulturmiljövårdens bebyggelseregister ("bebyggelseregistret" på webbadress <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/>).

Hur är rapporten upplagd

Efter denna inledning kommer ett avsnitt som redogör för lagstiftningen inom området. Därefter följer en kortfattad historisk exposé kring kyrkogårdar i allmänhet.

Sedan följer genomgången av Kvastekulla griftegård, med historik, beskrivning, karaktäristik och rekommendationer.

Lagstiftning till stöd för kulturvärdena

Inledning

Verksamheten på en kyrkogård omfattas givetvis av flera lagstiftningar. Den som berör kulturvärdena är främst Kulturminneslagen (förkortat KML, Lag (1998: 950) om kulturminnen mm). I Begravningslagen (1990:1144) finns också en del "redskap" som är lämpliga för att på ett bra sätt hantera dessa frågor. I vissa fall berörs man också av Plan- och bygglagen ("PBL"), i den mening att t ex ett byggnadsföretag på en kyrkogård kan vara såväl bygglovpliktigt enligt PBL som tillståndspliktigt enligt KML.

Kulturminneslagen

Skyddet för kyrkor och begravningsplatser återfinns i KML:s fjärde kapitel. Det omfattar begravningsplatser som anlagts före utgången av 1939, och som var i Svenska kyrkans ägo eller förvaltning den 31/12 1999 (dvs innan kyrkan skildes från staten). Detta skydd omfattar alltså de övriga två begravningsplatserna Partille kyrkogård och Partille Södra, däremot inte Jonsered som är invigd 1944.

Vissa enstaka yngre anläggningar omfattas också av detta skydd, då enligt särskilt beslut från Riksantikvarieämbetet. Så är fallet med Kvastekulla griftegård. Beslutet är daterat 1996-06-14 och omfattar både griftegården och kapellet med klockstapeln.

Skyddet syftar till att bevara anläggningens kulturvärden. Detta är uttryckt så:

"I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas." (4 kap 11§)

För de förändringar som ibland måste göras gäller att tillstånd skall sökas hos Länsstyrelsen (kulturmiljöenheten):

"I fråga om begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen:

- 1. för att utvidga eller på annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,*
- 2. för att där uppföra ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning."* (4 kap 13§)

"Om riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13§ tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ... är märklig genom sitt kulturhistoriska värde." (4 kap 14§)

Som synes är nyckelordet "väsentlig förändring", vilket i praktiken innebär att många små åtgärder inte är tillståndspliktiga var för sig, men att den sammanlagda effekten ändå kan innebära en sådan väsentlig ändring som avses. Det blir därför viktigt att skaffa sig riktlinjer för hur man långsiktigt hanterar olika frågeställningar. Syftet med regleringen i KML är inte att lägga hinder i vägen för verksamheten, utan att säkerställa att de förändringar som ändå är en naturlig del av anläggningens skötsel och underhåll sker på ett sätt som tar hänsyn till och integrerar platsens kulturhistoriska egenskaper.

Det måste alltså i varje enskilt fall göras en bedömning om en åtgärd leder till en väsentlig förändring. Här följer några exempel på frågeställningar som är tillståndspliktiga åtgärder.

- Anläggande av minneslund
- Större ändringar eller eventuellt borttagande av murar eller inhägnader.
- Större förändringar i vegetationen
- Asfaltering av grusgångar eller igenläggning av gångsystem
- Tillägg eller väsentlig ändring av konstnärlig utsmyckning (syftar inte på enskilda gravvårdar)
- Större förändring av material eller färgsättning på någon annan anordning eller på byggnader på kyrkogården.
- Omfattande omgestaltningar av befintliga gravfält.

En fråga som ofta dyker upp är borttagande av enskilda gravvårdar eller av ramar runt gravplatser. Denna frågeställning kan vara aktuell på äldre kyrkogårdar med gravmaterial av äldre datum, men berör knappast förhållandena på Kvastekulla. Däremot det som är en aktuell diskussion nu, att ta nya fält i anspråk för begravningsplatser och hur dessa gravfält skall gestaltas.

Fornminnen på kyrkogården?

Kulturminneslagen reglerar också fornminnen (KML 2 kap). När det gäller begravningsplatserna så kan dessa beröra fornlämningar på två sätt. Dels kan det röra sig om äldre fornlämningar som finns i begravningsplatsens närhet och som på ett eller annat sätt blir berörda av någon utvidgning, ledningsdragning eller annat anläggningsarbete. Fornlämningarna har ett absolut skydd och det krävs mycket starka skäl att få tillstånd att göra ingrepp i dem.

Dels kan det också på äldre kyrkogårdar, ofta med medeltida ursprung, finnas rester av äldre nu rivna kyrkor, äldre murar etc. Så är naturligtvis inte fallet med Kvastekulla.

Någonstans på eller invid begravningsplatsens östra del har man vid 1900-talets början gjort ett fynd, som är registrerat i fornminnesregistret som Partille nr 58:1. I registret hänvisar detta genom en förväxling till ett fynd av en flintdolk, men om man går tillbaka till den äldre sk Göteborgsinventeringen så kan man där läsa: "*Högt uppe på bergsslutningen Ö. om samma gård [dvs gården som föregick begravningsplatsen] fann konsulinnan Berghaus ett sänke av glimmerskiffer*". Om detta ens var inom begravningsplatsens område, så är detta dock en fyndplats och inte en fast fornlämning och har därför inget skydd.

Begravningslagen

Den nu gällande lagstiftningen benämnes Begravningslag (SFS 1990:1144). I denna regleras såväl allmänna som enskilda begravningsplatser, krematorier, gravsättning och gravplatsers upplåtelse och anordnande på allmän begravningsplats.

Gravrättsinnehavaren har i stort sett bestämmanderätten över gravgården och övriga delar av gravanordningen på sin gravplats. Om man vill reglera hur dessa hanteras finns det alltså vissa problem. Lagstiftningen ger dock upplåtaren möjlighet att utfärda *lokala bestämmelser* vilka kan reglera vad som gravrättsinnehavaren får och inte får göra vad gäller gravarnas och gravanordningarnas utformning på vissa delar av kyrkogården.

De paragrafer i Begravningslagen som särskilt behandlar kyrkogården och dess

delar med anknytning till kulturvärdena är det 7:e kapitlet, och där främst paragraf 25-27 samt 37:

"Gravplatsen får försees med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen." (7 kap 25§)

"Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur." (7 kap 26§)

Vad som gäller efter gravrättens upphörande regleras i kapitel 7 paragraf 32-37. Paragraf 37 behandlar särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och gravanordningar:

"Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen."

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller någon annan lämplig eller därtill avsedd plats." (7 kap 37§)

När det gäller Kvastekulla så är det dock inte de enskilda gravvårdarna som har tillmätts kulturhistoriska värden, utan anläggningen som helhet. Frågan om att ta hand om enskilda äldre gravvårdar är alltså inte aktuell här.

Sammanfattning av ovanstående

Till skillnad från äldre begravningsplatser och kyrkogårdar, där de historiska aspekterna är viktiga komponenter i diskussionen, så är det Kvastekullas modernistiska helhetsgestaltning, såväl av kapellbyggnaden som av begravningsplatsen som helhet, som är motivet till skyddet.

Det innebär att det regelverk som beskrivs ovan framförallt skall tillämpas för att styra gestaltningen av anläggningen som helhet, vid växtval, nybyggnationer, reparationer, nyanläggning av gravfält. De tankar som var vägledande vid projekteringen av byggnader och anläggning vid slutet av 1950-talet skall vara vägledande även i framtiden.

Andra lagar

Plan -bygglagens tredje kapitel handlar om byggnaders utformning, där den inledande paragrafen säger att *"Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnader skall ha en yttre form och färg som är estetiskt tilltalande, lämplig för byggnaderna som sådana och som ger en god helhetsverkan"*. (PBL 3 kap 1§). Detta gäller oavsett om bygglovplikt föreligger eller inte. Denna formulering är på Kvastekulla vägledande främst för nytillskott.

För befintliga byggnader som anses kulturhistoriskt värdefulla gäller ett krav på varsamhet vid förändringar:

Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara" (PBL 3 kap 10§)

Motsvarande krav finns också för löpande underhåll:

"Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär." (PBL 3 kap 13§).

Kvastekulla griftegård saknar detaljplan. I Partille kulturmiljöprogram som antogs 1994-04-26 av kommunfullmäktige ingår griftegården som en av Partille kommuns miljöer med höga bevarandevärden. Byggnaderna på Kvastekulla griftegård har naturligtvis varierande grad av kulturvärde, men gemensamt för dem alla är att de ingår i en helhet där alla delar samspelar och där även en mindre oansenlig servicebyggnad måste gestaltas med omsorg. Än viktigare blir det vid den diskussion som nu vid inventeringstillfället pågår om ut- och ombyggnad av ekonomigårdens byggnader. Griftegården saknar detaljplan men då den ligger inom tätbebyggt område krävs troligen bygglov för både ombyggnader och nybyggnationer. Kontakta därför kommunen för närmare detaljer i denna fråga.

1900-talets kyrkogårdar - kortfattad historisk tillbakablick

Kyrkogården

En kyrkogård, är framförallt en viloplats för de döda. I vigd jord innanför kyrkogårdsmurens hägn har vi i snart tio århundraden begravt våra anförvanter.

Med detta tidsperspektiv så blir begravningsplatserna också en del av vårt kulturarv. Liksom samhället i övrigt är även dessa utsatta för förändringar och moden, om än i en betydligt långsammare takt. Såväl helhetens som de enskilda gravvårdarnas utformning bär med sig olika tidsbilder. Gravarna kan berätta om olika tiders estetik. Inskriptioner på gravstenarna kan förtälja om olika yrken som karaktäriserat bygden under en viss tid och som idag kanske knappt existerar.

Östra sidan av dammen

Här finns också ett stort lokalhistoriskt material, mycket större än vad vi mäktar med i en liten utredning som denna. Viktiga delar i Partilles historia och samhällsliv står att finna bland namnen på gravstenarna.

Kyrkogårdarna var i äldre tider inte så inrutade med gångar och murar som idag. De var oftast gräsbevuxna, gräset fick växa sig högt och det förekom att man lät djuren beta av kyrkogårdarna. Med tiden blev dock kyrkogårdarna allt mer medvetet planerade med raka gångar och inhägnade gravplatser.

I slutet av 1800- och början av 1900-talet introducerades också en utformning som svarade mot de nya ideal som kom i form av den engelska parken, en planering, där gångsystemet kunde få mer svängda former. Dessa ideal har också återkommit under senare decennier, vid planering av kyrkogårdar på 1980- och 1990-tal.

Genom speciella växter och former kunde uttrycket på kyrkogården förstärkas. Speciella så kallade sorgeträd kunde ingå i planteringarna. Hängande träd har sedan senare delen av 1800-talet använts på kyrkogårdar som en romantisk förstärkning av känslor. Dessa växter har sedan dess följt med utvecklingen och kan idag ses på ett flertal kyrkogårdar. Bland annat så användes poppel och måbär som även finns på Kvastekulla griftegård.

En bit in på 1900-talet ökade intresset för den mer naturliga utformningen av begravningsplatserna. I större utsträckning tog man nu vara på den befintliga topografin och växtligheten. Detta resulterade i att flera skogskyrkogårdar kom att anläggas. Med maskinernas intåg i skötseln av begravningsplatserna kom också nya krav. Kyrkogårdarna skulle nu utformas så att större del av skötseln kunde göras med maskiner. Under denna period togs ofta häckar och staket bort. Gruset som tidigare dominerat både på gravar och gångar byttes nu på många platser ut emot gräs. Förutom den visuella särprägel dessa planeringsideal medförde, så fanns också en tydlig vilja att skapa rofyllda "rum" för de anhöriga genom begravningsplatsens planering. Samtidigt som sorgen blivit allt mer individuell under 1900-talets lopp, har också det omgivande "bruset" i form av trafik eller bebyggelse ökat. Detta har lett till ett ökat behov av att skapa avskildhet från omgivningarna, något som också återspeglas i begravningsplatsernas planering.

Begravningsätten har också kommit att ändras. Under förhistorisk tid var det vanligaste sättet att begravas genom kremering, men i och med kristendomens införande förbjöds denna tradition. Den har dock inte återkommit förrän under 1900-talet, då kremeringarna åter blev allt vanligare. Detta har lett till förekomsten av urnlundar och urngravfält.

Minneslundan är idag ett annat sätt att begrava på. I minneslundan grävs askan ned, men den exakta platsen märks inte ut. Tanken med minneslundar är att själva begravningsplatsen är en vacker plats dit man kan gå och minnas. Här finns inga personliga monument och man kan känna samhörighet med andra sörjande "inför döden är vi alla lika". Detta sätt att begrava har vi använt sedan 1958.

Grawårdarna

Ute på kyrkogården har som tidigare nämnts att gravvårdar av sten inte förekommit i någon större omfattning före 1800-talets senare hälft. Det fanns dock ett fåtal vilka bestod av enkla stenar eller hällar som lades över graven. Även i senare tid kan vi se hällar och då ofta i blankpolerad granit. För allmogen var förmodligen ett enkelt träkors den vanligaste gravanordningen. Enkla träkors förekommer på sina håll än idag, om än i liten omfattning. Under 1800-talets senare hälft gjorde de mer industriellt tillverkade gravvårdarna sitt intåg. De bohuslänska stenhuggerierna bearbetade graniten som förekommer i norra Bohuslän. Norra Halland, Blekinge och Västervik är andra platser som även de hade mer avancerad bearbetning av graniten.

De enskilda gravarna fick sin egen prägel både genom stenens egenskaper vad gäller färg

Östra kistgravfältet

och kornighet som av stenhuggeriets utbud av olika gravstenar och gravramar. Granitaktiebolaget Kullgrens Enka, med kontor i Uddevalla, var en av Sveriges största enskilda tillverkare av gravvårdar, tillsammans med Bröderna Flincks Stenhuggeri AB i Västervik. Samtidigt har det givetvis också funnits många mindre stenhuggerier. Huggna stenarbeten kom därmed att bli mer överkomliga och fick så småningom en prägel som vi idag uppfattar som klassisk eller typisk. Fram till ungefär 1940-talet var det klassicistiska formspråket, dvs pelare/pilastrar, tempelgavlar (tympanon), voluter, urnor, fyrfat, lagerkransar etc dominerande såväl i själva vårdens form som i dekorationer på dess framsida. Därefter började gravvårdarnas motiv ersättas av andra såsom växter, landskap, solnedgångar mm.

KVASTEKULLA GRIFTEGÅRD

Beskrivning

Historik

Partilles omvandling från att ha varit en ren jordbruksbygd till att bli en tätort medförde att Partille södra griftegård och Jonsereds griftegård inte ansågs kunna bemöta det kommande behovet av begravningsplatser. Ytterligare utvidgningar av dessa griftegårdar ansågs inte möjliga vilket resulterade i att Partille kyrkoråd 1952 vände sig till Partille kommuns generalplankommitté med en önskan att de skulle undersöka möjliga platser för en ny griftegård. 1953 var Partille kommuns utredning om lämplig tomt för en ny gravplats klar. Platsen för kapellet och griftegården beslutades att bli Kvastekulla där gården Qvasstekulla har anor från 1565 var belägen. Det sista manhus som byggdes 1876 revs på 1960-talet, förmodligen i samband med att kapellet byggdes. Träkvillan som står där idag är

Klockstapeln och kapellet

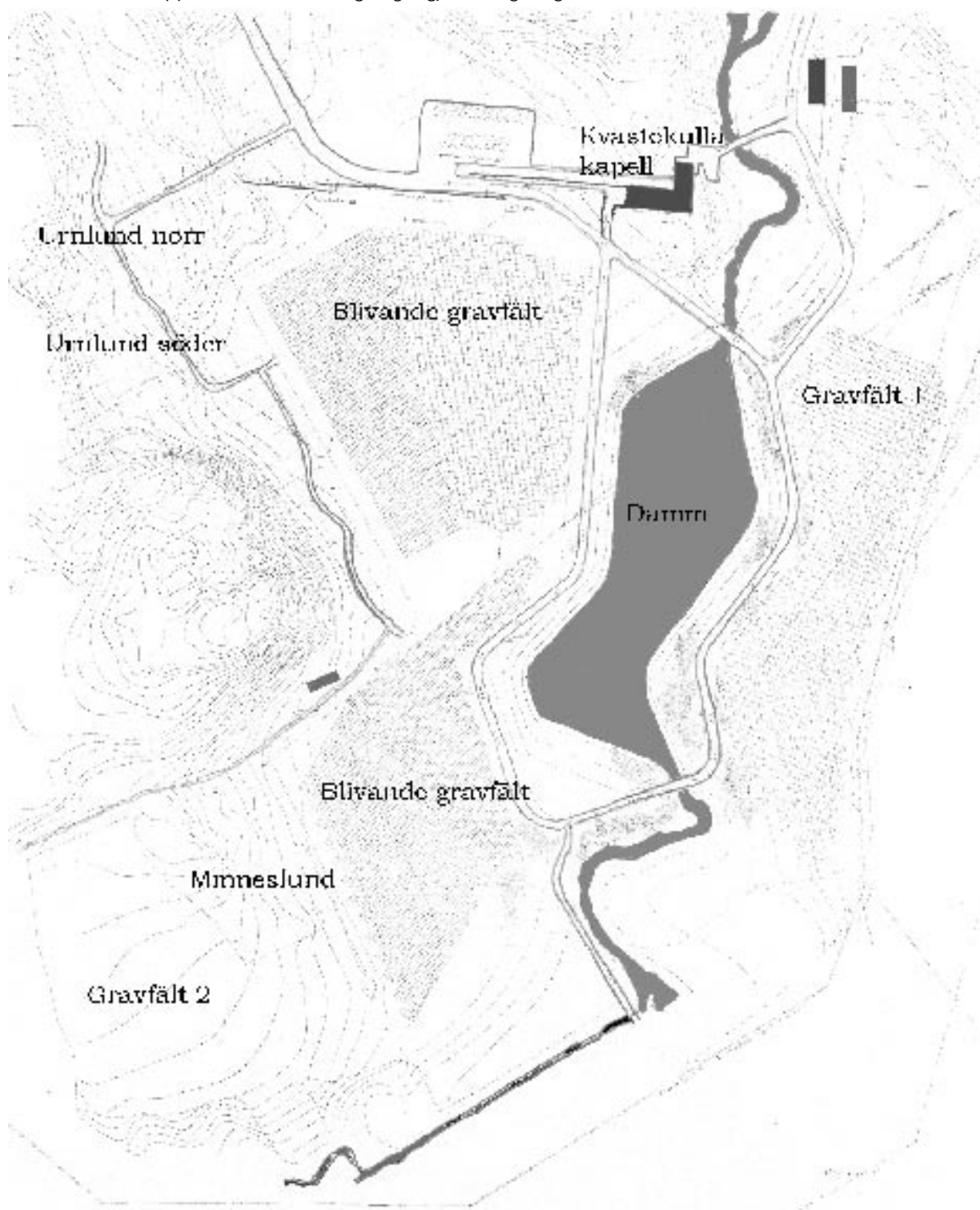
den s k Klockvillan, ett f d magasin som byggts om till bostad och i framtiden eventuellt kommer att inhysa kontor för kyrkogårdsförvaltningens administration.

Genom en pristävling inkom förslag på kapellets och griftegårdens utförande. Vinnarparet, de i Finland namnkunniga arkitekterna Bengt Lundsten och Per-Mauritz Ålander från Helsingfors, hade som motto *"Bevara det vackra landskapsrummet, utnyttja dess naturvärden samt att göra så små ingrepp i naturen som möjligt."* Kvastekulla griftegård invigdes 1959 och kapellet stod klart fyra år senare 1963.

Förslaget på den nya anläggningen var mycket modernt utformat samtidigt som helheten ger en känsla av värdighet. Ritningarna till både kapell och griftegård är

mycket detaljrika med tydliga instruktioner gällande material och utförande. Exakt hur mycket av alla detaljer i planeringen som kom till utförande är osäkert, men detaljplaneringen var mycket väl genomförd.

Under årens lopp har ett antal utvidgningar gjorts av griftegården, främst i den

Kvastekulla griftegård, Enligt ritning från 1956

sydvästra delen. Griftegården omfattar ett större område än vad som ursprungligen togs i anspråk för begravingar, ytor för utvidgningar fanns redan från början inplanerade. Flera av dessa "reservytor" har varit den gamla gårdens åkrar, och några av dem har haft fortsatt odling fram till dess att de tagits i anspråk. 1996 beslutades att begravningsplatsen skall skyddas av KML 4 kapitlet enligt ett särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Sedan några år är också griftegården och kapellet tillgängliga för alla trosriktningar.

1973 anlades en minneslund i sydväst. Det är inte känt vem som ursprungligen ritat denna. Platsen var inhägnad med ett vitt järnstaket runt en skifferlagd plan yta. Denna plockades bort i slutet av 1980-talet och ersattes då av en ny minneslund med mjukare former som är utformad med en stensatt gång, sittplatser och en liten damm. Denna utformades av arkitektkontoret Berggren & Skalle. Utvidgning av den ursprungliga urlunden längst i nordväst (urlund norr) skedde 1999 med ca 600 gravar (urlund söder). 1991 utfördes en utvidgning i sydväst, ovanför minneslunden, med kist- och urngravplatser. Av dessa färdigställdes 480 gravplatser för kistgravsättning men även ett antal för urngravsättning. Denna utvidgning ritades av Berggren & Skalle Arkitektkontor AB

Begravningsplatsens utseende

LÄGE och PLANERING: Kvastekulla griftegård ligger i östra delen av centrala Partille, med villakvarter i norr och skogsmark på övriga sidor. Bebyggelsen i området ligger på en norrvänd sluttning ner mot den stora dalgång där centrala Partille ligger och där de östliga kommunikationerna in till Göteborg passerar, dvs motorvägen E20 och järnvägens dubbelspår. Kvastekulla ligger på krönet av denna sluttning, och fyller där ut en mindre dalgång, omgiven av skogklädda höjdparter.

Upp till griftegården leder en lång backe genom villaområdet, kantad av nyplanterade träd, vid backens översta del en rad höga uppvuxna lövträd. På väg upp för backen har man hela tiden klockstapeln i blickfånget. Vid backens krön, där klockstapeln står, möts besökaren också av en halvhög lång mur som leder besökaren antingen åt vänster in mot kapellet och vidare mot kistgravfälten i öster, eller åt höger mot urlunden och sedan vidare in mot de sydvästra delarna av området.

Griftegården upptar egentligen hela denna lilla högt belägna och skogomgärdade dalgång, men har fortfarande stora fria ytor i mitten. Dels är det de ännu outnyttjade fälten och dels är det den damm med ett litet vattenfall i utloppet som anlagts genom att Kåbäckens lopp dämats upp. I nuläget finns det tre områden som används för begravingar: Kistgravfältet i öster, gränsande till dammen; urlundarna i nordväst nära ingången; samt minneslunden med bakomliggande kistgravfält längst i sydöst. I mitten finns den stora fria ytan med dammen och de odlade fälten.

Hela området är svagt kuperat och vägarna slingrar sig fram i landskapet. Det finns även två små dammar varav den ena finns i utvidgningen av den ursprungliga urlunden och den andra ingår i minneslunden.

Anläggningens byggnader är samlade i norr. Här finns en tydlig uppdelning i "framsida" och "baksida", på det sättet att det inte är meningen

Del av muren intill huvudentrén

att besökaren skall komma i kontakt med ekonomibyggnaderna och kapellets baksida, endast se och möta deras ingångssida.

Det är också mycket tydligt att avsikten är att man utifrån de olika gravfälten hela tiden skall kunna se kapellet, den långa muren och klockstapeln i fonden. På flertalet av gravfälten är gravplatserna vända åt söder, sydost eller sydväst, vilket leder till att den som besöker sin anhöriges gravplats också har kapellet, muren och klockstapeln i blickfånget. Undantaget är urnlunden, där man har ryggen mot kapellet, samt den senare anlagda minneslunden och 1991 års utvidgning där skogen skymmer.

INGÅNGAR: Huvudingången har beskrivits ovan. Här möts besökaren inte av en traditionell öppning eller grind, utan muren fungerar snarare som en visuell barriär mellan den omgivande världen, med trafik och parkeringsplats, och den inre friden på begravningsplatsen. Det finns även en mindre infartsväg från villaområdet i norr till ekonomibyggnaderna samt gångstigar från sydväst och nordost.

INHÄGNAD: Begravningsplatsen har ingen inhägnad i traditionell mening. Skogen runtomkring skapar en naturlig inramning av landskapsrummet.

Den flera gånger nämnda betongmuren vid huvudentrén är egentligen två murar, parallella med varandra och med en viss förskjutning som skapar en ingång till kapellet och gravfälten. Muren är av vit betong, med en överdel i form av ett jalousi med brädor målade i mörkt brunt.

I öster och delvis i söder finns innanför skogsriddån en äldre gårdsgård som markerar avslutet på kistgravfältet. Mot villaområdet i norr avgränsas griftegården av ett ca 1 meter högt brunt staket med liggande brädor och vitmålade stolpar.

VEGETATION: Den ursprungliga visionen i arbetet med griftegården var att den befintliga växtligheten skulle dominera och adderingar skulle göras till denna. Det växtmaterial som ursprungligen användes finns namngivna på en planteringsritning från 1957. Växterna bestod ursprungligen av bland annat hängpil, poppel, låga blommande träd, blommande buskar, barrträd och "åretom" gröna växter samt blommande örter. I dammen finns på ritningen något som liknar näckrosor vilket även idag förekommer och på ängarna invid blommande ängsgräs. I denna plan finns även utritat att gravarna skulle få "rygghäckar" av högt gräs, detta blev sannolikt aldrig utfört.

Föryngring av det ursprungliga växtmaterialet har endast skett i liten skala. Söder om den ursprungliga ekonomibyggnaden stod poppel som under slutet av 1990-talet togs bort. I anslutning till utvidgningen på 1990-talet gjordes ett flertal nyplanteringar. En ny planteringsplan upprättades 1997 i samband med utvidgningen av griftegården i sydväst. Detta gav ett tillskott av ett stort antal nya växtmaterial, bland annat planterades syrén, bok, rhododendron och spädfunkia m fl.

Runt den stora dammen har planterats gråal. I östra området med kistgravplatser finns ett fåtal granar planterade samt på enstaka gravar tujor. Under årens lopp har det tillkommit en mängd olika växtarter, bland annat har al planterats invid den

Östra gravfältet

stora dammen och avenbok vid entrén. Det har även planterats fruktträd på försök för att återknyta kopplingen till den gård som en gång låg här.

Mellan ekonomibyggnaderna och östra kistgravfältet står ett antal äldre höga furor på en äng. Tidigare har marken runt bestått av gångbart gräs. I dagsläget har denna mark såtts med ängsblommor samt en björk planterats. På kistgravfältet från början av 1990-talet finns ett antal olika träd och buskar. Bland annat kan man se tallar, syrener, avenbok samt en ca 1,50 meter hög häck.

Växtligheten i minneslunden som omgestaltades på 1990-talet består av både nyplanterad och äldre befintlig växtlighet bestående av rhododendron, al, asp, hassel, björk och tall. Minneslunden är belägen inne i ett trädparti som syns markerat redan på ursprungsritningen, dock ännu inte föreslagen som just minneslund.

Under 2001 avlägsnades ett antal träd på griftegården då de efter en besiktning bedömdes vara i dåligt skick. Vid denna tidpunkt togs det även fram en trädvårdsplan.

Fälten vid klockstapeln är tänkta som framtida gravfält, men har ännu inte tagits i anspråk. De utgör delar av den gamla gården Kvastekullas åkrar och har under årens lopp odlats med spannmål.

GÅNGAR: En asfaltbeläggning täcker gångarna i griftegården. Enligt den ursprungliga ritningen skulle gångarna beläggas med stora plattor, sannolikt var

Gångväg på den västra sidan om dammen

dessas tänkta att vara tillverkade av betong. Om detta utfördes är dock oklart. Gångarna är relativt breda och körbara. För att komma över dammen finns tre körbara broar.

Runt dammens kant finns resterna efter en plattsatt gång som tidigare löpte runt hela dammen. Enligt ritningen skulle det finnas sex trappor från denna gång upp till huvudgångarna. Om alla dessa trappor har funnits är osäkert. En av trapporna och delar av den plattsatta gången kan man dock fortfarande se tydligt, här finns de löst liggande stegen kvar men är överväxta av gräs. Intill de asfalterade gångarna finns BÄNKAR uppställda. I huvudsak är dessa av två typer. Den ena är utformad med ett underrede i betong samt bänk och ryggdel av breda träplank. Den andra typen har underrede av galvaniserade plattjärn och bänk och ryggdel av smala brädor. Båda dessa typer av bänkar är förankrade i marken. Ingen av dessa två typer hör till det ursprungliga utförandet. Det finns även ett mindre antal flyttbara bänkar med ett

underrede av smala vitmålade plattjärn med rygg och sittdel av brädor.

KVARTERSBESKRIVNING: Begravningsplatsen är inte indelad i kvarter i traditionell mening, snarare kan man tala om gravfält, relativt stora sådana, med gångar som förbinder dessa. Alla ytor är gräsbevuxna. Begravningsplatsen är ursprungligen tänkt att innehålla tre relativt stora kistgravfält, av vilka ett (det östra) hittills har kommit till utförande, samt en urnlund (Urnlund norr).

Det östra kistgravfältet ligger mellan dammen och ett skogsparti och sluttar svagt åt väster. Gravarna ligger i raka rader och är uppdelade i två områden avdelade av en smal grusväg. I norra området är gravarna vända mot söder och sydväst, och i det södra området är gravarna vinklade mot väster. Det senare är en medveten avvikelse från den ursprungligen tänkta planeringen. Fältet är mer öppet än vad som var tänkt eftersom det höga gräset bakom gravraderna, vilket skulle skapa en tydligare indelning i rader, sannolikt inte kommit till utförande och heller inte ersatts av något annat.

Urnunden ligger i nordväst, nära huvudingången, och är anlagd i en östvärd skogsbacke. Marken är gräsbevuxen och här står flera träd. Gångarna är slingrande och kvarteren har betydligt mindre storlek här.

Till detta har senare fogats en minneslund, ytterligare ett kistgravfält från 1991 och en utvidgning av urnunden.

Det kistgravfält som invigdes 1991 är indelat i två kvarter som skiljs åt genom en asfalterad väg och avgränsas åt norr av en häck. Vid detta tillfälle gjordes även en ny urngravplats norr om de tidigare nämnda gravfälten, dessa ligger löst sammansatta i rader.

En *utvidgning av urnunden* gjordes under slutet av 1990-talet. Den nya delen (urnlund söder) ansluter till utseendet på den äldre delen, men gravplatserna är tätare placerade och är utplacerade i mer regelbundna rader, vilket gör att det ändå skiljer sig en del mellan dessa två delar.

Den första *minneslunden* invigdes 1973 men omgestaltades i slutet av 1990-talet. Det är det första tillägget till begravningsplatsen som inte tillhör det ursprungliga konceptet. Minneslundens utseende bestod av en skifferbelagd

Minneslund anlagd 1973, Foto Gunnar Åkerblom

Minneslund anlagd 1990

plats inhägnad av ett vitmålat järnstaket. Upp till minneslunden kan man idag komma från både norr via en liten naturstig och söder via en gång satt med knott kantad av storgatsten. Dessa gångar går fram till en rund plats med en rund damm gjuten i betong med en överliggare av ljus grå

granit. Första skiftet kring dammen består av storgatsten medan övrig beläggning består av knott. Kring planteringen finns även två bänkar. Mot väster finns delar av en gärdesgård. Öster om den stensatta gången följer även där en gärdesgård som vidgar sig till en halvrund plats för att sedan minska igen och följa berget norrut.

GRAVVÅRDARNA: Gravplatserna i det äldre kistgravfältet har en enhetlig utformning. De saknar ram och stenarna är låga, rektangulära och skiljer sig endast åt genom val av färg och detaljutformning. I Umlund norr samt i 1991 års utvidgning har gravvårdarna ett friare utseende. Flertalet av gravvårdarna är små och många är naturstenar men även flata hällar i själva berget har använts som gravvård och försetts med inskriptioner. I Umlund söder finns även här liggande naturstenar men också en del låga kors. Höga resta stenar saknas helt på griftegården.

Gravkapellet

GRIFTEGÅRDENS BYGGNADER:

GRAVKAPELLET har en modernistisk utformning och är genom sitt höga spetsiga tak som gör det väl synligt på håll. Entrén däremot döljer sig i grönska, men de långa murarna som möter besökaren vid ankomsten lotsar på ett naturligt sätt fram till förgården framför entrén. Från förgården kommer man sedan in i en mindre förhall, varifrån man kommer in i själva kapellsalen. Arkitekturen inne i kapellsalen är till synes enkel, med släta ytor och få utsmyckningar. Alla material och andra lösningar är dock mycket medvetet valda, och här finns en arkitektur som bygger på ljusföringen från de olika ljusinsläppen, inte minst från det hisnande höga taket i den främre delen. Kapellet ligger i en sluttning vilket gjort att det uppförts i suterräng. Detta är dock ingenting som upplevs inifrån kapellsalen. I de övriga utrymmena finns samlingsrum, sakristia mm.

Klockstapeln

Byggnaden är uppförd med låga fasader i släta plattor med ljus marmorkross. I öster har källarvåningen en fasad av omålad betong. Taket har en mycket utmärkande konstruktion. Över entrén och kapellsalens västra del är ett flackt pulpettak som övergår i en mycket spetsigt takparti vilket är glasat åt väster och sluttande partier åt norr, öster och

söder. Takfallen är täckta med falsad kopparplåt.

KLOCKSTAPEL: Vid backens krön finns en klockstapel utförd i betong med ljus marmorkross. Stapeln består av två rektangulära betongkroppar som står på högkant och binds ihop i överdelen av en mindre rektangulär betongskiva. I klockstapeln hänger två klockor.

EKONOMIBYGGNADER: Tre stycken ekonomibyggnader finns inom anläggningen. Två av dem är placerade strax öster om kyrkan och förskjutna i längdled i förhållande till varandra. Byggnaden längst åt väster är uppförd 1969 och den intill 1975. Båda dessa ingår i den ursprungliga planeringen och har flackt pulpettak och klädda med stående panel som målats i mörkt brunt. Den äldre byggnaden är uppförd i suterräng och har mot väster en bottenvåning med tre brunmålade dubbla garagedörrar samt ett parti i glasbetong längst i söder. Övervåningen består av ett glasparti som avdelas av aluminiumprofiler samt både

Ekonomibyggnad 1969

över och under inramas av vitmålade träskivor med brunmålade läkt över de lodräta skarvarna. Byggnaden från 1975 ligger öster om denna byggnad och bildar på så sätt en gårdsplan mellan husen. Även denna byggnad är vänd emot väster men är endast uppförd i ett plan och ligger inte i suterräng och har till skillnad från den tidigare uppförda vipportar. Båda byggnaderna är vid något tillfälle förlängda åt söder.

Den tredje byggnaden är uppförd under 1990-talet och ligger vid foten av kullen till minneslunden. Detta är en liten rektangulär, putsad byggnad med sadeltak avfärgad i ljus gult med vita dörrar. Intill byggnaden finns en liten besöksparkering. Byggnaden innehåller toalett, telefon mm men är i dagsläget inte i bruk. Dess utformning är relativt traditionell, så som många byggnader ser ut på kyrkogårdar. Men just därför skiljer den sig markant från de övriga byggnaderna på Kvastekulla, eftersom dessa har ett mycket mer modernt formspråk.

Tidigare har det i anslutning till Kvastekulla dammen funnits ett pumphus som ritades och uppfördes samtidigt som den övriga anläggningen. Detta togs ur bruk och revs under början av 1990-talet.

ÖVRIGT: Områdets **BELYSNING** består av smala lyktstolpar krönta av en klar rund glaskula. Dessa ersatte år 2004 de tidigare som hade en matt halvrund glaskula. En renovering av dammen utfördes under år 2000.

SORTERINGSSTATIONER med tillhörande **VATTENPOST** är från skiftande tidsepoker och olika utseenden. Enligt de ursprungliga ritningarna skulle flera kvadratiske sorteringsstationer med väggar av betong samt tillhörande kvadratisk vattenho uppföras. Förslaget ändrades och idag finns betongbrunnar med vit marmorkross. Vid något tillfälle har den ursprungliga vattenkranen ersatts med en med modern utformning. Runt vattenposten ligger sjöstensplattor i en ca 3x2m stor

fyrkant med en omgivande häck. Några vattenposter har även fått ett omgivande staket eller häck samt även ett enkelt tak. Denna utformning utfördes under slutet av 1990-talet och framåt. I anslutning till urnlund söder har vattenposterna helt gjorts om och har en markbeläggning av gatsten och ett omgivande staket.

Runt om på kyrkogården finns nyanlagda parkeringsfickor stensatta med storgatsten.

Karaktärisering, mål och rekommendationer

Karaktärisering

KVASTEKULLA GRIFTEGÅRD har en mycket medveten modern planering, där man arbetat med hela landskapsrummet och med ett samspel mellan den omgivande naturen och de anlagda delarna. Den ledande formuleringen i projektet var också att *"bevara det vackra landskapsrummet, utnyttja dess naturvärden samt att göra så små ingrepp i naturen som möjligt"*.

Det första som möter besökaren är klockstapeln som tillsammans med den långa muren lotsar besökaren in mot kapellets entré och de ursprungliga kistgravarna i öster eller mot väster den ursprungliga urnlunden. Detta skapar ett enkelt och värdigt mottagande för de sörjande. Griftegårdens entré ger en mycket påtaglig kontrast mot den öppna parkliknande miljö som finns innanför. Samspelet mellan landskapsrummet och den moderna arkitekturen

Del av den ursprungliga urnlunden

ger en bild av den helhetstanke som arkitekterna skapat. Anläggningen visar på en arkitektur som tagit ett helhetsgrepp på 1950-60-talets moderna material och formspråk.

Gestaltningen bygger också på en kontrast mellan de stora lugna gravfälten, den omgivande naturen och dammens vilsamma vattenspegel å ena sidan, och kapellets och klockstapelns mycket utpräglade former, nästan som utropstecken, väl synliga från stora delar av anläggningen.

Genom den naturliga kuperingen delas gravplatsen in i tre olika områden samtidigt som den genom dammen och de odlade ytorna sammanlänkas. Det ursprungliga kistgravfältet ger ett enkelt helhetsintryck med sina gravplatser av samma storlek med resta stenar i raka rader. I den ursprungliga urnlunden är gravstenarna däremot låga och platsens naturliga kupering använts och gravplatserna har genom detta fått en friare placering.

Utvidgningen från slutet av 1990-talet har en planering som är tidstypisk för den

tiden, men ansluter i övrigt inte till den ursprungliga formgivningen för Kvastekulla. Den ligger dock avsides i förhållande till de övriga fälten.

Långsiktig målsättning

Det långsiktiga målet är att Kvastekulla griftegård bibehåller sin formgivning, så som den blev gestaltad i samband med anläggandet, och att de nytillskott och förändringar som sker blir genomförda i enlighet med den ursprungliga helhetstanken med griftegården med sitt motto *"bevara det vackra landskapsrummet, utnyttja dess naturvärden samt göra så små ingrepp i naturen som möjligt"*.

Rekommendationer

Utgångspunkten för det skydd som Kvastekulla griftegård har är att dess ursprungliga formgivning bibehålls så långt möjligt. Detta innebär alltså inte ett absolut bevarande i avsaknad av möjligheter till förändring, utan tvärt om att de förändringar som måste ske genomförs i enlighet med de ursprungliga intentionerna.

Vi föreslår därför att *Kvastekulla griftegård sköts och utvecklas i enlighet med de riktlinjer som drogs upp redan vid den ursprungliga projekteringen, så att den modernistiska gestaltning den då fick kan leva vidare. Vid varje nytt projekt, vare sig det gäller en ny byggnad, ett nytt gravfält, eller en förändring i växtmaterialet, bör man därför alltid gå tillbaka till de ursprungliga ritningarna eller beskrivningarna för att se om det finns någon vägledning där.*

Av detta följer ett antal rekommendationer, som vi har försökt utforma i anslutning till vad vi vid inventeringstillfället känner till om vad som är aktuellt nu och framöver i verksamheten:

Övergripande planering:

- Nya kopierade exemplar av de ursprungliga ritningarna och beskrivningarna finnas tillgängliga i lämpliga format och skalor (eller i digital form) såväl i arkivet som hos de verksamhetsansvariga.
- När utomstående konsulter anlitas bör dessa vara väl förtrogna med efterkrigstidens modernistiska formspråk, och alltid få tillgång till de ursprungliga ritningarna.
- När nya kistgravfält diskuteras, bör de ursprungliga ritningarnas planläggning för dessa ligga till grund för den fortsatta projekteringen.
- För nya urngravfält bör Urnlund norr vara normgivande, såväl vad gäller placering i terrängen som gravplatsernas inbördes avstånd och hur de ligger i förhållande till varandra.

Information:

- En informationsskylt i anslutning till begravningsplatsens entré skulle vara välkommen, med både en karta över anläggningen och med information om det speciella med just denna anläggningen.
- Fler besökare till gravkapellet anländer idag med bil än vid 1960-talets början. När man parkerat bilen har man nu inte huvudingången i blickfånget utan gångvägen fram till sidoingången som leder in till

biutrymmena. Man bör med en kombination av växtlighet, markbehandling och kanske ytterligare något leda besökarens uppmärksamhet mot den egentliga vägen fram mot kapellets ingång.

Växtmaterial:

- Vid nytillskott av växtmaterial bör man återknyta till den ursprungliga planteringsplanen.
- De "rygghäckar" av högt gräs som var avsedda att finnas mellan gravraderna i kistgravfältet blev troligen inte utförda. Det bör ändå diskuteras om detta är möjligt att återskapa i någon form. Detta eftersom det skulle skapa en rumslig indelning av fältet, vilket var avsett men som nu saknas. Detta är möjligen mer skötselkrävande, och alternativa vägar att åstadkomma samma effekt kanske måste diskuteras.
- Den skötselplan och den trädvårdsplan som finns bör förmodligen revideras, med avseende på deras rekommendationer, så att de överensstämmer med de ursprungliga intentionerna.

Detaljer ute i anläggningen:

- Vid byte av bänkar och övrig inredning bör man återknyta till originalritningarna.
- En restaurering bör göras av de trappor som funnits kring dammen samt återskapa stengången som tidigare följt vattnet.
- Vattenposter/återvinningsstationer bör på sikt återuppbyggas i enlighet med de ursprungliga intentionerna, dock med den anpassning som behövs för dagens behov av sortering etc.
- Materialfickorna i sydost bör skärmas av, antingen genom en plantering, eller genom staket enligt de ursprungliga ritningarna. Avskärmning i enlighet med skisser på ursprungsritningarna.
- Murar bibehålls i nuvarande utseende.

Byggnader:

- De nuvarande ekonomibyggnadernas utseende bör vara vägledande vid nybyggnationer i anslutning till ekonomigården.
- Den lilla servicebyggnaden i sydväst bör på sikt ersättas eller byggas om till ett utseende som mer överensstämmer med griftegårdens övriga bebyggelse.
- För övriga (byggda) nytillskott där förlagor saknas i de ursprungliga ritningarna, bör det befintliga formspråket med vita släta betongytor och brunmålat eller brunlaserat trä samt taktäckning av falsad plåt, gärna kopparplåt, vara vägledande.

Kapell och klockstapel bibehålls i sina nuvarande utseenden. Särskild omsorg måste läggas vid detaljutformning och materialval vid vård och underhåll av dessa. Vi går här inte närmare in på detaljerna i denna fråga, eftersom det finns en särskild tillståndsprövning vid ändringar. Vi vill ändå påpeka att det är en mycket välbevarad modernistisk arkitektur, som genomsyrar allt från de stora formerna ner till detaljer som t ex val av möbler.